

KOBİLGİ

Doc. Dr.
Volkan Demir

Galatasaray Üniversitesi
Muhasebe - Finansman
Anabilim Dalı Öğretim
Üyesi / İşletme
Araştırma ve Uygulama
Merkezi Müdürü
vdemir@gsu.edu.tr

Kayıtdışı Ekonomi ve KOBİ'ler

İşsizlik ile ilgili çalışmalar yapan sosyal antropolog Keith Hart (1971-1973) akademik olarak ilk kez kayıtdışı faaliyetleri 'kayıt dışı sektör' kavramı ile tanımlayan bilim adamıdır. Keith Hart'ın kayıtdışı kavramını tanımlamasından sonra bu konuda akademik araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. 1977 yılında P.M.Gutmann'ın ABD'deki kayıtdışı ekonominin tahminlerine ilişkin yayınladığı makale ise bu konudaki bilimsel ilgiyi artırmıştır.

Kayıtdışı ekonomi, ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle, gerçekleştirilen ekonomik olayın devletten, alacaklılardan, kazanca katılan işçilerden vb. tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı (resmi) ekonominin dışına taşınmasıdır (Osman Altuğ, 1994). Bu ayki yazımızda kayıtdışı ekonomiyi incelemeye çalışacağız. Günümüzde geleneksel ekonomik büyüklükte ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle kayıt dışı faaliyetler sadece vergiyi az ödeyerek devlete zarar vermemekte, aynı zamanda işletmelere ve topluma da değişik boyutlarda zararları bulunmaktadır.

Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, 2008-2010 yıllarını kapsayan 'Kayıtdışı Ekonomi ile Mücadele Stratejisi Eylem Planı'nda; 'Kayıtdışı ekonomi, devletten gizlenen, kayda

geçirilmeyen/geçirilemeyen ve bu sebeple denetlenemeyen faaliyetler' olarak tanımlanmaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2008).

Kayıtdışı Ekonominin Nedenleri

Kayıtdışı ekonomiyi doğuran siyasi, sosyal, ekonomik, mali birçok neden bulunmaktadır. Bunlardan belli başlı sayabileceğimiz şunlardır:

- Kamu otoritesi tarafından yapılan harcamalar toplum tarafından şüphelenilerek karşılanmaktadır.

- Sık aralıklarla çıkarılan vergi afları yönetilenleri af beklentisine sokmakta, vergisini zamanında ödeyenler ödemeyenler karşısında mağdur edilmektedir.

- Ekonomik faaliyetlerini kayıtdışı tutan işletmeler vergi, sigorta v.b. yükümlülüklerini kayıtlı çalışanlara nazaran daha az ödemekte; böylece rekabet güçlerini artırmaktadır. Bunun karşısında kayıt altındakiler ayakta kalamama riskine karşılık kayıtdışına çıkarak rekabet güçlerini artırmayı tercih edilmektedir.

- Arka arkaya yaşanan ekonomik krizler kayıt altındakileri kayıtdışına çıkmaya zorlamaktadır.

- Bazı firmalara tanınan istisna ve muafiyetler, bu istisna ve muafiyetlerden yararlanamayanlar için geçerli bir kayıtdışılık nedeni

oluşturabilmektedir.

- Küçük yatırım ve sınırlı teknik beceri gerektiren üretim alanlarında artan ekonomik birim sayısı denetlemek zorlaşmaktadır.

- Tarımda, emek yoğun işlerde ve evlerde yapılan üretimler gizlenebilmektedir.

- Bilgi toplumuna dönüşüm, gelişen teknoloji, nüfusun gençleşmesi farklı ticari kavram ve pazarlama tekniklerinin gelişmesi ve bunların vergi yasalarında yer almaması, kayıtdışı ekonominin artmasına yol açmaktadır.

- Vergi oranlarının yükseltilmesi veya yeni vergilerin konulması kayıtdışı eğilimini artırmaktadır.

- Emegün maliyetini yükselten sosyal güvenlik yükümlülüklerinin artması, kayıtdışı eğilimini artırmaktadır.

Kayıtdışı Ekonominin Denetlenmesi

Kayıt dışı ekonomi ve denetim denildiğinde ilk akla gelen vergi denetimi ve kayıtdışı istihdamın denetlenmesidir.

Vergi denetimi: Vergi kanunları çerçevesinde gelir idaresi tarafından mükelleflerin yürürlükteki vergisel düzenlemelere uygun hareket edip etmediklerini tespit amacıyla yapılan ve bilgi isteme, yoklama ve vergi incelemesi olarak gerçekleşen vergi denetimlerinin tek başına kayıt

dışılığı önlemek için yeterli olduğunu söyleyebilmek olası değildir.

Vergi denetiminin etkinliği açısından ülkemiz incelendiğinde, Türkiye’de her bin kişiye 0,6 denetim personeli düşerken bu sayı Fransa’da 1,3, İngiltere’de ise 1,5’tir (Kayıtdışı Ekonomi Türkiye Serüveni 2006: 19).

Diğer taraftan, Türkiye’de denetimler daha çok kayıtlara dayanılarak ve kayıtları bulunan mükellefler üzerinde yapılmakta, kayıtlı olmayan mükellefler ise genelde vergi denetimi dışında kalmaktadır. Bugün yasalarımızdaki genel denetim amacına yönelik bazı uygulamalara aşağıdaki örnekler verilebilir:

- Akaryakıt istasyonlarında yazar kasa kullanılması mecburiyeti,

- Transfer fiyatlandırması,

- Tek vergi numarası uygulaması,

- GVK 268 no’lu genel tebliği ile işyeri ve konut kiralama işlemlerine ilişkin yapılacak tahsilat ve ödemelerin banka veya posta idarelerince düzenlenen belge zorunluluğu,

- 8 Mayıs 2008 tarihli resmi gazetede yayımlanan 5754 sayılı kanun ile ücret ödemelerinde banka aracılığı ile ödeme zorunluluğu,

- VUK 332 no’lu genel tebliğ çerçevesinde belirlenen tutarı aşan ödemelerin banka, özel finans kurumları veya PTT aracılığı ile yapılması zorunluluğu,

- Ba, Bs formlarının aylık olarak gönderilmesi,

- Vergi inceleme raporları,

- Eylem Planı,

Kayıtdışı İstihdamın

denetlenmesi: Kayıtdışı istihdamın denetlenmesi ile ilgili yetki 5502 sayılı yasa ile Sosyal Güvenlik Kurumu’nun denetim ve kontrol ile görevli memurlarına verilmiştir. Buna göre; SGK uygulanmasına ilişkin işlemlerin denetimi, kurumun denetim ve kontrol ile

görevlendirilmiş memurlarının görevleri sırasında tespit ettikleri kurum alacağını doğuran olay ve bu olaya ilişkin işlemler, yemin hariç her türlü delile dayandırılabilir. Bunlar tarafından düzenlenen tutanaklar aksi sabit oluncaya kadar geçerlidir. İşverenler ve sigortalılar ile işyeri sahipleri, tasfiye ve iflâs idaresinin memurları, işle ilgili gerçek ve tüzel kişiler, kurumun denetim ve kontrol ile görevlendirilmiş memurlarına bilgi verilmek üzere çağrıldıkları zaman gelmek, gerekli olan defter, belge ve delilleri getirip göstermek ve vermek, görevlerini yapmak için her türlü kolaylığı sağlamak ve bu yoldaki isteklerini geciktirmeksizin yerine getirmekle yükümlüdürler.

Kurumun denetim ve kontrol ile görevlendirilmiş memurları, 4857 sayılı İş Kanunu’nda belirtilen denetim, teftiş ve kontrol yetkisini de haizdir.

Sosyal Sigortalar Kurumu’nun dış denetiminde sigorta yoklama memurları, işyeri yasal kayıt ve belgeleri üzerinde inceleme yapılması hariç işyerlerinin mevcut durumu, faal olup olmadığı, sigortalı çalıştırılıp çalıştırılmadığı, çalıştırılıyorsa kimlerin hangi sürede ve ne kadar ücret ile çalıştırıldıkları, adres ile mal varlığı tespitleri, sağlık yardımlarına hak kazanabilme gibi görevlerle donatılmıştır. Sigorta müdür veya yardımcısının yazılı emri ile sigortasız çalışanları sosyal güvenlik kapsamına almak ve prim kaçaklarının önlenmesi amacıyla yönelik denetimler yapabilmektedirler.

İş Kanunu: İş hayatının denetimi ile ilgili hükümler ise 4857 Sayılı İş Kanunu’nun 91-97’nci maddelerinde yer almaktadır.

Madde 91’de, “Devlet, çalışma hayatı ile ilgili mevzuatın uygulanmasını izler, denetler ve teftiş eder. Bu ödev Çalışma ve

Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na bağlı ihtiyaca yetecek sayı ve özellikle teftiş ve denetlemeye yetkili iş müfettişlerince yapılır. Askeri işyerleriyle yurt güvenliği için gerekli maddeler üretilen işyerlerinin denetim ve teftişi konusu ve sonuçlarına ait işlemler Milli Savunma Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca birlikte hazırlanacak yönetmeliğe göre yürütülür” denilerek iş müfettişleri denetimle görevlendirilmişlerdir.

İş Kur Kanunu: 4904 Sayılı İş Kurumu Kanununun 32/e madde hükümlerine dayanılarak 10 Kasım 2004 tarih ve 25609 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan İş Kur Teftiş Kurulu yönetmeliği ile teftiş denetim inceleme araştırma ve soruşturma işleriyle İş Kur Müfettiş ve müfettiş yardımcılarını görevlendirilmiştir. Kurumun denetim ve kontrol ile görevlendirilmiş memurlarının yetkileri dahilinde yaptıkları denetimlere ek olarak aşağıdaki önlemlerle de kayıtdışı istihdama engel olunmaya çalışılmaktadır:

- Bankaların SGK bilgi verme zorunluluğu,

- Alo 170 kaçak işçi hattı,

- Kayıtdışı işçi çalıştırdığı tespit edilen işletmelerin beş yıl süreyle kamu ihalelerine girememesi,

- 5 puanlık prim indirim ve kadın işçi istihdamı ile genç erkek işçi istihdamı teşvikleri,

- Ödenmeyen primlerin gider yazılamaması,

- Özel istihdam büroları.

SONUÇ

Özellikle teknolojik gelişmelerle birlikte devletin kayıtdışı ile mücadele gücü artmaktadır. Bu hem ülke hem de toplum menfaatindedir. Ayrıca KOBİ’lerin kurumsallaşmaları için de bir fırsattır. Kayıtdışı ekonomi azaldıkça işletmeler daha çok kurumsallaşabilecek, vergi adaleti daha fazla sağlanabilecektir.